

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ВОЛИНСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ЛЕСІ УКРАЇНКИ**

Кафедра політології та публічного управління

На правах рукопису

ЦІСАРУК ВЛАДИСЛАВ ЯРОСЛАВОВИЧ

**ЕВОЛЮЦІЯ ВИБОРЧОЇ СИСТЕМИ РЕСПУБЛІКИ ПОЛЬЩА
(НА ПРИКЛАДІ ПАРЛАМЕНТСЬКИХ ВИБОРІВ)**

Спеціальність: 052 «Політологія»

Освітньо-професійна програма: «Політологія та державне управління»

Робота на здобуття освітнього ступеня «Бакалавр»

Науковий керівник:

ПАХОЛОК ВАСИЛЬ МИКОЛАЙОВИЧ,

кандидат політичних наук,

доцент

РЕКОМЕНДОВАНО ДО ЗАХИСТУ

Протокол №

засідання кафедри політології та

публічного управління

від

2024 р.

Завідувач кафедри

проф. Бусленко В. В.

АНОТАЦІЯ

Цісарук Владислав Ярославович. Еволюція виборчої системи Республіки Польща (на прикладі парламентських виборів). – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Робота на здобуття освітнього ступеня «Бакалавр». Спеціальність: 052 «Політологія». Освітньо-професійна програма: «Політологія та державне управління». – Волинський національний університет імені Лесі Українки, Луцьк, 2024.

У *Вступі* обґрунтовано актуальність теми дослідження, сформульовано її мету і завдання, об'єкт і предмет дослідження, методологічну базу та практичне значення отриманих результатів.

Метою бакалаврської роботи є аналіз особливостей становлення та засад функціонування виборчої системи Республіки Польща й визначення позитивних моментів, які можливо використати у процесі реформування виборчої системи України.

Об'єктом дослідження є виборча система.

Предмет дослідження – еволюція виборчої системи Республіки Польща (на прикладі парламентських виборів).

У Розділі 1 «Теоретико-методологічні засади дослідження» визначено поняття та основні характеристики виборчої системи, розкрито сутність основних підходів до класифікації виборчих систем.

У Розділі 2 «Становлення та еволюція виборчої системи Республіки Польща» визначено особливості становлення виборчої системи Республіки Польща у 1990–1997 рр. та з'ясовано специфіку виборчих кампаній у Польщі в період 2001–2023 рр.

Розділ 3 розкриває ключові аспекти функціонування виборчої системи Республіки Польща і визначає основні напрями модернізації виборчої системи України.

У *Висновках* підсумовано результати дослідження, визначено потребу та основні напрями модернізації виборчої системи України у контексті досвіду Республіки Польща.

Ключові слова: виборча система, Республіка Польща, Україна, парламентські вибори.

ЗМІСТ

ВСТУП.....	4
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ	
1.1. Поняття та основні характеристики виборчої системи	7
1.2. Основні підходи до класифікації виборчих систем	10
РОЗДІЛ 2. СТАНОВЛЕННЯ ТА ЕВОЛЮЦІЯ ВИБОРЧОЇ СИСТЕМИ РЕСПУБЛІКИ ПОЛЬЩА	
2.1. Становлення виборчої системи Республіки Польща у 1990–1997 рр.....	19
2.2. Особливості виборчих кампаній у Польщі в період 2001–2023 рр.....	25
РОЗДІЛ 3. ШЛЯХИ УДОСКОНАЛЕННЯ ВИБОРЧОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ У КОНТЕКСТІ ДОСВІДУ РЕСПУБЛІКИ ПОЛЬЩА	
3.1. Ключові аспекти функціонування виборчої системи Республіки Польща...36	
3.2. Напрями модернізації виборчої системи України.....	38
ВИСНОВКИ.....	42
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	45

ВСТУП

Актуальність теми дослідження. Одним із основних чинників розвитку демократичного суспільства є принцип виборності влади. Проблема створення ефективного виборчого механізму є актуальною для більшості сучасних демократій, з особливою гостротою вона проявляється у країнах перехідного типу, до яких належить і Україна. Від дієвості виборчого механізму залежить і якість влади, перспектива розвитку демократичних інституцій, у цілому формування громадянського суспільства.

Проблема еволюції виборчих систем є однією з головних у сучасній політичній науці, оскільки в умовах демократичного правління виборча система визначає реальні умови здійснення народовладдя і забезпечує легітимність політичного режиму. Пошук оптимальних виборчих систем для конкретних історичних умов відкриває широкі можливості для практичного застосування політологічної теорії. Особливість цього завдання полягає в тому, що виборча система, на відміну від багатьох інших аспектів політичного життя, піддається досить жорсткій формалізації. Це створює умови для виділення типових шляхів трансформації виборчих систем і кількісної оцінки тенденцій змін.

Оскільки виборча система України є відносно молодого, вивчення досвіду і тенденцій таких трансформацій в інших європейських державах може бути не лише теоретично важливим, але й практично корисним для подальшого вдосконалення виборчої системи України.

У цьому контексті ключовою проблемою є оптимізація виборчої системи України яка відповідала б сучасному рівню передових демократій світу і водночас враховувала б історичні, національно-етнічні, культурні та інші особливості населення країни.

Тому актуальним є аналіз виборчої системи Республіки Польща, визначення особливостей її становлення, позитивів та негативів її функціонування, й перспектив розвитку, які можливо використати у процесі реформування вітчизняної виборчої моделі.

Об'єктом дослідження виступає виборча система.

Предметом дослідження є еволюція виборчої системи Республіки Польща (на прикладі парламентських виборів).

Мета і завдання дослідження. Метою роботи є аналіз особливостей становлення та засад функціонування виборчої системи Республіки Польща й визначення позитивних моментів, які можливо використати у процесі реформування виборчої системи України. Реалізація мети передбачає виконання таких *завдань*:

- визначити поняття та основні характеристики виборчої системи;
- розкрити сутність основних підходів до класифікації виборчих систем;
- визначити особливості становлення виборчої системи Республіки Польща у 1990–1997 рр.;
- з'ясувати специфіку виборчих кампаній Польщі в період 2001–2023 рр.;
- виокремити ключові аспекти функціонування виборчої системи Республіки Польща;
- визначити основні напрями модернізації виборчої системи України.

Методологічна основа бакалаврської роботи включає поєднання наукових принципів, підходів і методів, що дозволили всебічно дослідити проблему. Для дослідження були використані системний підхід, індукція та дедукція. Методи порівняння, теоретичного узагальнення та систематизації застосовувалися для вивчення теоретичних основ, розкриття змісту ключових понять та ідентифікації типів та сутнісних характеристик виборчих систем. Абстрактно-логічний і прогностичний методи використовувалися для обґрунтування мети, завдань і висновків бакалаврської роботи. Метод порівняльного аналізу та екстраполяції застосовувався для аналізу практики функціонування виборчої системи в РП та його адаптації для України. Методи аналізу і синтезу дали змогу обґрунтувати практичність дослідження і визначити специфіку адаптації польського досвіду у вітчизняній практиці.

Наукова новизна результатів дослідження визначається метою та завданнями дослідження й полягає у системному та комплексному виокремленні найбільш оптимальних і позитивних аспектів з польської

практики реформування виборчої системи та доведенням їх ефективності для застосування в Українській державі.

Структура дослідження обумовлена метою, завданнями, послідовністю та логікою проведеного дослідження. Вона включає в себе вступ, три розділи, шість підрозділів, висновки та список використаних джерел.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ

1.1. Поняття та основні характеристики виборчої системи

Термін «виборча система» в науковій літературі має два значення. У широкому розумінні виборча система виступає як система суспільних відносин, що виникають у зв'язку з виборами органів публічної влади і визначають порядок їх формування [16, с. 307]; як порядок організації та проведення виборів до представницьких органів державної влади, місцевого самоврядування і здійснення громадянами своїх виборчих прав [37, с. 361–362]; як систему суспільних відносин, пов'язаних з формуванням складу представницьких органів шляхом виборів [36, с. 71).

Виборча система у вузькому значенні розглядається як: певний спосіб розподілу депутатських мандатів між кандидатами залежно від результатів голосування виборців або інших уповноважених осіб; встановлений законом або іншим нормативним актом засіб визначення результатів голосування і порядок розподілу мандатів між партіями або кандидатами; встановлений конституцією й законодавством порядок визначення результатів виборів [29, с. 282].

Суттєвий внесок у теоретичне обґрунтування феномену «виборчої системи» зробили американські, англійські та французькі дослідники. Так, американські дослідники А. Рейнольдс та Б. Рейлі визначають, що, з точки зору елементарного розуміння, «виборча система» є способом розподілу голосів на виборах між політичними партіями і окремими кандидатами [47, с. 5]. Таке визначення стало енциклопедичним та використовується широким колом дослідників. Основними змінними елементами поняття «виборча система» є виборча математична формула (наприклад, пропорційна або мажоритарна), що використовується для розподілу мандатів, та величина виборчого округу (кількість мандатів, що розподіляються в межах округу).

Схоже трактування дає А. Лейпхарт у своєму дослідженні виборчих і партійних систем у 27 демократичних країнах. Він наголошує, що виборча система є фундаментальним елементом представницької демократії; набором методів з переведення голосів виборців у представницькі посади для обраних представників [42, с. 1].

Основоположником сучасних досліджень виборчих систем часто називають французького вченого, а пізніше політика М. Дюверже, який у 1951 р. опублікував фундаментальну працю «Політичні партії». Після дослідження М. Дюверже з'являлись інші праці, які підтверджували, піддавали критиці або спростовували висновки зроблені французьким дослідником. Зокрема, так званий Закон Дюверже вказував, що «виборча система простої (відносної) більшості з голосуванням у один тур сприяє існуванню двопартійних систем». В іншій своїй праці він висловлює гіпотезу про те, що «виборча система на основі простої (абсолютної) більшості із другим туром голосування та пропорційна система сприяють виникненню багатопартійних систем» [39, с. 239].

Пізніше інші науковці (Р. Катц) також припускали, що існує певний зв'язок між виборчою системою, управлінням виборчим процесом і структурою партійної системи у певній країні [40].

Попри політичний характер поняття «виборча система» має суттєвий вплив і на інші прояви політичного життя суспільства. Від неї залежить формування стабільної партійної системи, парламенту, уряду, місцевих органів державної влади та місцевого самоврядування. Тому саме виборча система розглядається в якості ключового елементу цього дослідження, який суттєво впливає на організацію виборчого процесу й управління ним.

В загальному, під виборчою системою розуміють порядок організації і проведення виборів до представницьких органів влади і здійснення громадянами своїх виборчих прав. Функціонально-інструментально виборча система є компонентом (елементом) політичної системи, яка організовує і обслуговує інститут виборів, встановленим законом або іншим нормативним

актом способом визначення результатів голосування і порядком розподілу мандатів між партіями і кандидатами.

Ця сукупність встановлених законом правил організації і проведення виборів, критеріїв і способів визначення їхніх результатів:

- закріплює принципи, на основі яких відбуваються вибори, а також права громадян обирати та бути обраними;

- регулює суспільні відносини, які виникають у процесі організації і проведення виборів в органи державної влади і місцевого самоуправління;

- встановлює гарантії виборчих прав громадян і відповідальність депутатів та інших обраних осіб перед виборцями [20, с. 267–268].

Виборча система є електоральною формулою, способом визначення результатів виборів, нормативно-регулятивним рівнем виборчої системи. У широкому ж розумінні, окрім зазначеного фактора, слід вести мову ще й про інституційний простір, в якому перебувають суб'єкти виборчого процесу (держава, політичні сили, електорат), а також те, що слугує своєрідним вестибулярним апаратом системи – її інформаційно-комунікативна структура.

Виборча система – це «весь організм формування виборчих органів державної влади і органів місцевого самоврядування, включаючи організацію і проведення виборів, а також визначення їхніх результатів і відповідний розподіл депутатських мандатів. Поняття «виборча система» у вузькому значенні охоплює лише частину змісту поняття «виборчої системи», у широкому розумінні означає певний спосіб підбиття підсумків голосування та їхньої оцінки» [21, с. 61].

Однією з основних характеристик виборчих систем країн розвинутої демократії є демократичні принципи виборчого права, на яких, власне, й побудовані виборчі системи. Йдеться, зокрема, про *принцип загального виборчого права, принцип рівного виборчого права, принцип обов'язковості та періодичності виборів* (означає, що вибори є єдиним легітимним способом формування органів державної влади і місцевого самоуправління), *принцип вільних виборів* (зберігає за виборцями право на свободу слова, зібрань, асоціацій, отримання інформації, таємного голосування тощо), *відкритості й*

гласності виборів (забезпечує доступ виборців до інформації про кандидатів, партії, виборчі органи, законодавство та процес виборів), *принцип альтернативності виборів* (передбачає конкурентний характер організації і проведення виборів), *принцип справедливості виборів* (гарантує заходи щодо захисту процесу виборів від необ'єктивності та фальсифікацій).

Отже, виборча система – це сукупність правил, прийомів і процесів, що забезпечують і регулюють легітимне формування державних представницьких органів політичної влади на основі об'єктивних принципів та за допомогою прозорого механізму.

1.2. Основні підходи до класифікації виборчих систем

Увага, яка приділяється вибору типу виборчої системи зумовлена тим, що цей елемент є визначальним у конституційному дизайні політичної системи суспільства. Виборча система може бути зручним інструментом для впливу на розвиток демократичних процесів.

Відомі британські дослідники виборчих систем Е. Лейкман і Дж. Ламберт стверджують, що вдалий вибір виборчої системи може забезпечити формування представницького органу, який відображає основні напрями суспільної думки; утворення уряду, що відповідає волі більшості виборців; обрання представників, здатних виконувати владні функції.

Тип виборчої системи має опосередковане відношення до форми державного устрою і державного правління, взаємовідносин між виконавчою та законодавчою гілками влади з реалізації механізму стримувань та противаг, а також розвитку політичної системи суспільства.

Відомі різні підходи до класифікації виборчих систем. Зокрема, у порівняльному дослідженні світового досвіду Міжпарламентського Союзу виборчі системи структуруються на такі групи: перша – *система більшості голосів*, яка складається з підгруп: а) простої більшості; б) абсолютної більшості; в) альтернативного або пільгового голосування. До другої групи виборчих систем зазначене дослідження відносить *систему пропорційного*

представництва, що поділяється на: а) повне пропорційне представництво; б) обмежене пропорційне представництво. Третя група – *змішана виборча система*, до якої належать: а) система простого голосування без права передачі голосу; б) система обмеженого голосування; в) система кумулятивного голосування; г) система простого голосування з правом передачі голосу.

Зазначений варіант класифікації виборчих систем характеризується тим, що в його основу покладено критерій не способу розподілу мандатів, а систему голосування.

Слід мати на увазі, що список класифікацій може бути істотно розширений відповідно до базових критеріїв [39, с. 23]. Ключовим чинником, який здебільшого покладається в основу класифікації (типологізації) виборчих систем, є *виборча формула*. Інші критерії відіграють допоміжну або похідну роль. Цей тип класифікації виборчих систем запропонував В. Богданор [38, с. 81], який виокремив чотири їхні типи: *плюралістичні, абсолютної більшості, квазіпропорційні, пропорційні*.

Відносно кількості мандатів, що їх виборюють кандидати у виборчому окрузі виділяють два види *плюралістичних систем*.

Перший вид – класичний варіант – *відносної більшості*, за якого голосування відбувається в одномандатних округах. Така виборча система діє у Великобританії, США та Канаді. Згідно з нею кандидатів висувують політичні партії, а для отримання мандата необхідно здобути звичайну більшість голосів. Але цей варіант не передбачає висунення непартійних кандидатів. Відмінність другого виду плюралістичних виборчих систем – *абсолютної більшості*, полягає в тому, що голосування відбувається в багатомандатних округах. Обраними вважаються кандидати, які отримали найбільшу кількість голосів. Такий підхід передбачає висунення (самовисунення) непартійних, незалежних кандидатів, аби не порушувати передбачене законом право бути обраним.

Серед *пропорційних систем* виокремлюють два різновиди: *система партійного списку* та *система єдиного голосу, що передається*. Система партійного списку полягає в тому, що партії, а не виборці здійснюють контроль над розміщенням кандидатів у списку для голосування. Є декілька форм, що

відрізняються за рівнем, на якому здійснюється розподіл мандатів у списку, або за обсягом вибору, який може здійснювати виборець у межах списку.

Система єдиного голосу, що передається (*single transferable vote*), функціонує в Ірландії, Австралії, низці індійських штатів. Вона «дозволяє виборцеві висловити свою підтримку кандидатам не лише одного партійного списку, а й від різних партій. Її застосовують лише в багатомандатних округах. Маючи один голос і голосуючи за одного кандидата, виборець може разом з тим вказати кілька преференцій – причому, будь-яким кандидатам, незалежно від їхнього партійного статусу» [31, с. 46–47].

Чимало спеціалістів витлумачують цю систему як особливу, не відносячи її ані до мажоритарної, ані до пропорційної системи (вона суміщає риси однієї та іншої). Згідно з нею, виборець може вказати, кого з кандидатів він хотів би бачити в першу чергу в представницькому органі, кого – в другу чергу і т. д. Іншими словами, голосування відбувається за *преференціями*.

Квзіпропорційну систему інколи ще називають системою голосу, що не передається. Її сутність полягає в тому, що кожен виборець володіє лише одним голосом, голосування відбувається в багатопартійних округах, а мандати отримують кандидати, які здобули найбільшу кількість голосів.

При використанні *мажоритарної системи блокового голосування за партійними списками*, як і при голосуванні за принципом відносної більшості, виборці переважно мають лише один голос, але виборчі округи є багатомандатними і виборці роблять свій вибір з-поміж партійних списків, а не окремих кандидатів. Партія, яка перемагає, отримує всі мандати у певному окрузі, і всі кандидати, занесені нею у список, вважаються обраними. Як і при голосуванні за принципом відносної більшості, тут немає необхідності набирати абсолютну більшість голосів [47, с. 47].

Мажоритарна система альтернативного голосування є досить нетиповою виборчою системою. Вибори за цього різновиду мажоритарної системи проводиться, як правило, в одномандатних округах. При альтернативному голосуванні виборці мають значно більше варіантів вибору ніж один. Виборець не просто ставить відмітку поряд з іменем кандидата якому

віддає перевагу, а може визначати, у якому порядку він віддає перевагу запропонованим кандидатам. Для цього навпроти кандидата, якого він підтримує в першу чергу, виборець ставить цифру «1», навпроти наступного – «2», далі – «3» і т.д. Кандидат, який набирає абсолютну більшість голосів (50 % + 1 голос) автоматично стає переможцем. Інколи цей різновид мажоритарних систем називають преференційною виборчою системою.

Мажоритарна система голосування у два тури, або як її ще часто називають *абсолютної більшості* передбачає проведення виборів у два тури часто з проміжком в один, два чи три тижні між ними. Перший тур голосування проводиться так, як звичайні вибори за системою відносної більшості. Якщо кандидат отримує абсолютну більшість (50% плюс 1 голос) голосів, то він вважається переможцем, і немає потреби проводити другий тур голосування. Якщо ж ніхто з кандидатів абсолютної більшості голосів не отримав, то проводиться другий тур голосування, на якому і визначається переможець.

Головна ідея *пропорційної виборчої системи голосування за партійними списками* полягає в адекватному переведенні частки голосів, отриманої на виборах політичною партією, у пропорційну кількість її місць у представницькому органі [47, с. 57]. В умовах використання цієї виборчої системи виборець голосує за список кандидатів запропонованих партією (блоком), або за кандидатів зі списку, при цьому голос зараховується не лише кандидатові, але й партії.

Пропорційна виборча система голосування з правом передачі голосу іншому кандидату використовує багатомандатні округи, і виборці визначають у бюлетенях порядок, у якому вони віддають перевагу запропонованим кандидатам.

При *змішаній паралельній виборчій системі* використовується як голосування за партійними списками, так і голосування в округах за принципом відносної більшості, але, на відміну від голосування за *змішаною (компенсаційною) системою*, голосування за партійними списками не компенсує диспропорційності результатів, отриманих у мажоритарних округах.

Зважаючи на еволюцію становлення та специфіку функціонування виборчих систем для обрання парламенту в РП доцільно проаналізувати типологію, у якій виділюються *представницькі (куріальні), мажоритарні, пропорційні, змішані* виборчі системи а також їх підтипи.

Куріальні виборчі системи створюються в суспільствах, в яких гостро стоїть проблема забезпечення представництва в парламенті нечисленних або етнічних соціальних груп.

Відповідно до *мажоритарної виборчої системи* переможцем на виборах визнається кандидат, що набрав більшість (відносну, абсолютну, кваліфіковану) голосів виборців, які взяли участь у голосуванні.

Вона має різні модифікації. Однією з них є англійська модель – *мажоритарна система відносної більшості*. Вона традиційно застосовується у Великобританії та інших країнах Британської співдружності й передбачає обрання того кандидата, який набирає голосів більше, ніж будь-хто з його суперників окремо. Друга модель – французька (*мажоритарна система абсолютної більшості*). Згідно з нею, для обрання президентом або депутатом кандидатів необхідно набрати в першому турі виборів 50% + 1 голос виборців. Третім і найменш поширеним різновидом є *мажоритарна система кваліфікованої більшості*, відповідно до якої кандидат має набрати законодавчо визначене число голосів. Приміром 2/3 голосів виборців, які взяли участь у голосуванні.

Пропорційна виборча система передбачає, що депутатські мандати розподіляються пропорційно кількості голосів, поданих на виборах за список кандидатів певної партії або блоку партій чи інших виборчих об'єднань. Вона може бути застосована лише у багатомандатних і загальнодержавних (національних) округах.

Є два різновиди пропорційної системи. Перший – *пропорційна система на загальнодержавному рівні* (у цьому випадку виборці голосують за політичні партії у масштабах усієї країни, а виборчі округи не виділяються); другий – *пропорційна виборча система на основі багатомандатних округів* (депутатські

мандати розподіляються на основі впливу політичних партій у виборчих округах).

Для пропорційного розподілу мандатів здебільшого використовують *метод виборчої квоти* та *метод дільників*. Квота – це найменше число голосів, яке необхідне для обрання одного депутата. Вона може визначатись як для округу окремо, так і для країни в цілому. Для визначення квоти у багатьох випадках доводиться проводити складні математичні розрахунки. Найпростіший і найбільш поширений спосіб визначення квоти пролягає в поділі загального числа поданих у зазначеному окрузі голосів на кількість мандатів, які підлягають розподілу. Розподіл мандатів між партіями провадиться поділом набраних ними голосів на квоту. За такою квотою обираються парламенти Великобританії, Швеції, Швейцарії, Австрії та деяких інших європейських країн.

За впливом виборця на розташування кандидатів у списку розрізняють такі види пропорційної системи:

- 1) із жорсткими списками (виборець голосує за партію в цілому і не може вплинути на розташування кандидатів);
- 2) з напівжорсткими списками (передбачає для виборця можливість голосувати як за список в цілому, так і віддавати перевагу певному кандидату);
- 3) з преференціями (виборець не лише голосує за список, але і віддає голоси кандидатам із списку упорядку їх привабливості для виборця) [4, с. 59].

Пропорційна виборча система передбачає застосування виборчого порога (відсоткового бар'єра), що являє собою мінімальну кількість голосів виборців (у відсотках), яку повинна зібрати партія, щоб взяти участь в розподілі мандатів.

Прагнення знизити негативний ефект мажоритарної та пропорційної систем об'єктивно зумовлює пошуки в напрямі поєднання переваг різних систем, їхньої гібридизації. Йдеться про *змішані виборчі системи*.

Ця виборча система застосовується, як правило, «... в тих країнах, де йде пошук і становлення виборчих систем, або необхідно досягти компромісу між

принципом представництва у парламенті різних політичних сил та стабільністю сформованого ними уряду» [12, с. 326].

Підсумовуючи аналітичний матеріал, можна стверджувати, що як мажоритарна, так і пропорційна система не позбавлені генеалогічних недоліків. Утім, недоліки пропорційної системи значно легше нейтралізувати і знівелювати, ніж коли йдеться про мажоритарну систему. Крім того, пропорційна система більшою мірою відповідає ідеї демократичного представництва у законодавчому органі.

Високим рівнем конвенціоналізму серед європейських фахівців позначена теза, згідно з якою виборча система повинна вдосконалюватися лише за критеріями справедливості й ефективності. Пропорційна система найточніше репрезентує громадську думку. В цьому сенсі вона більш справедлива, порівняно з іншими системами. Водночас, слід враховувати, що її застосування пов'язане з труднощами під час формування уряду, а це негативно впливає на ефективність цієї системи.

Натомість мажоритарна система сприяє формуванню стабільної урядової більшості, ефективній діяльності уряду, що є достатньою підставою для об'єктивного визначення оцінки урядової політики наприкінці терміну повноважень виборчого органу. З іншого боку, занижене представництво (а в окремих випадках і відсутність представництва багатьох політичних партій) усуває від участі в процесах формування національної політики великі прошарки виборців, інтереси яких виявилися непередставленими.

Типи виборчих систем – це не просто механізм екстраполяції голосів виборців у владні мандати: зазначені переваги та недоліки кожного типу дозволяють зробити висновок, що електоральні формули мають значно ширші суспільно-політичні наслідки, серед яких передовсім слід відзначити *вплив виборчих систем на конфігурацію партійних систем*. Уперше цю залежність встановив у 50-х рр. ХХ ст. і обґрунтував французький політолог М. Дюверже, який сформулював три соціологічних закони:

1) мажоритарна система з голосуванням в один тур (відносної більшості) здебільшого призводить до утвердження двопартійної системи, що складається

з великих партій, які конкурують лише одна з одною. Принципи дії цього правила визначаються двома причинами: по-перше, перемогти в більшості округів можуть лише кандидати великих партій, слабкі ж партії мають незначне представництво в парламенті; по-друге, значна частина виборців апріорі підтримує ту партію, яка є фаворитом в їхньому окрузі;

2) мажоритарна система з голосуванням у два тури (абсолютної більшості) приводить до встановлення системи декількох партій, які об'єктивно прагнуть об'єднатися в дві коаліції. Дія цього закону (точніше, закономірності) пояснюється тим, що зазначена електоральна формула створює можливості для участі в першому турі виборів багатьох партій, однак у другому турі з метою уникнення розпорошеності голосів і цілком вірогідного взаємного програшу пріоритетних ознак набуває реалізація коаліційної стратегії політично та ідеологічно споріднених сил;

3) пропорційна система сприяє становленню багатопартійної системи, яка відрізняється незалежною по відношенню одна до одної позицією партій. Це зумовлено тим, що за такої системи кожна з партій має реальні шанси провести своїх кандидатів до виборчого органу, уникаючи передвиборчих компромісів, коаліцій тощо.

Наведені формули не слід сприймати як догму. Із зазначених правил відомо чимало винятків, а взаємозв'язок між типом виборчої системи та різновидом партійної системи не є лінійним, автоматичним і безальтернативним. Взята на озброєння електоральна формула об'єктивно підштовхує до певної партійної системи, однак не гарантує її з фатальною неухильністю.

Отже, в ідеалі виборчі системи покликані стати засобом розв'язання трьох класів макропроблем: а) представництва в органах влади інтересів соціальних груп (економічних, етнокультурних, вікових, статевих та інших); б) підготовки фундаменту ефективного управління справами держави і суспільства; в) зняття протиріч інтересів держави і громадянського суспільства, особистості і держави.

Акцентовану увагу до себе привертають декілька світоглядно-концептуальних висновків.

1) Немає ідеальних виборчих систем, які слугують панацеєю для всіх часів і народів. Кожна виборча система містить деякі генетичні особливості, які виявляються перевагами за одних обставин і недоліками за інших. Отже, коректно вести мову про пошуки не *ідеальної моделі універсалістського гатунку*, а про *оптимальну модель для конкретно-історичних умов*.

2) Навіть якщо вдасться віднайти *оптимальну модель для конкретно-історичних умов*, не варто плекати ілюзій, що вона виявиться прийнятною для всіх політичних сил і суспільства в цілому: річ у тім, що модель виборчої системи так чи інакше впливає на генезис партійного середовища і конфігурацію суспільно-політичної системи, тому завжди будуть, по-перше, невдоволені нею, по-друге, ті, хто намагатиметься видати вузькопартійні та корпоративні інтереси за загальнонаціональні.

3) Хоча оптимальна для конкретно-історичних умов модель апіорі приречена на деякі нарікання з боку тих чи інших груп інтересів, це зовсім не означає, що її пошуки є контрпродуктивними: суспільство повинно мати право доступу до якомога ширшого інформаційно-аргументаційного масиву, аби збагнути сутнісну відмінність своїх інтересів від кон'юнктурних пріоритетів політичних проектів і олігархічних кланів. Дотримання такої умови виявиться хоч і недостатньою, але принаймні необхідною умовою для здійснення усвідомленого вибору, який є фундаментальною ознакою демократії взагалі, а демократії в епоху інформаційного суспільства зокрема – й поготів.

4) У випадку нерозвинених демократій вирішальне значення мають не номінальні правові норми, а їхні правозастосовні особливості – та корелятивна похибка між дійсним та належним, ширина діапазону якої детермінована сукупною дією багатьох факторів: ступенем розвиненості загальносвітоглядної культури загалом і політичної культури зокрема, шаблоном еволюціонування і функціональної дієздатності громадянського суспільства, рівнем аксіологічної та телеологічної самоідентифікації пересічного індивіда, його громадянської активності й відповідальності.

РОЗДІЛ 2

СТАНОВЛЕННЯ ТА ЕВОЛЮЦІЯ ВИБОРЧОЇ СИСТЕМИ РЕСПУБЛІКИ ПОЛЬЩА

2.1. Становлення виборчої системи Республіки Польща у 1990–1997 рр.

В історію Польщі кінець ХХ ст. увійде як період бурхливих і кардинальних змін, що торкнулися всіх засадничих інститутів суспільства і держави. Як наголошується в преамбулі Конституції Республіки Польща 1997 р., польська нація, «здобувши у 1989 р. можливість суверенно й демократично вирішувати свою долю» [41], за порівняно короткий історичний термін створила принципово нову для Польщі модель держави і суспільства.

Проведені в країні конституційні реформи 1980–90 х рр., безумовно, не могли не відбитися на розвитку виборчого законодавства і, що цілком логічно, сприяли створенню нової моделі виборчої системи. Фундаментом для нових виборчих законів стали демократичні перетворення політичної системи, становлення реальної багатопартійності, вільний розвиток засобів масової інформації та формування інститутів громадянського суспільства. При цьому, багато, інститути виборчого права не тільки відбивали процес становлення нової державності, а й самі виступали ефективним правовим інструментом її розвитку.

До числа факторів, що вплинули на зміст сучасного польського виборчого законодавства, слід віднести і нове міжнародно-правове положення Польщі, яка стала з травня 2004 р. членом Європейського Союзу. У ході підготовчого етапу була проведена складна робота з уніфікації польського законодавства європейським нормам. Це проявилось не тільки в обліку європейських стандартів і виборчих технологій, але і в прийнятті 23 січня 2004 р. Закону «Положення про вибори до Європейського парламенту».

Особлива роль Польщі в історії світового конституціоналізму завжди пов'язувалася насамперед з тим, що саме Польща являлась батьківщиною

першої в Європі Конституції (1791 р.). Однак історики права відзначають і цікавий досвід проведення в Польщі на підставі Генріковських статей 1573 р. вільних виборів короля. У виборах могла брати участь вся польська шляхта, яка складала в той час 8 % населення країни. Що характерно, що ні в одній державі Європи тих часів ніколи настільки значна частина суспільства не брала участі у виборі глави держави.

Основними нормативно-правовими актами, які регулюють порядок підготовки і проведення виборів в сучасній РП являються Конституція Республіки Польща від 2 квітня 1997 року і «Виборчий кодекс» від 5 січня 2011 р.

Польська виборча конституційна традиція після своєї політичної трансформації початку 90-х років ХХ ст. всіляко підкреслює спадкоємність з нормативними документами 1920–30 рр., які попри свою сумнівність і відносну демократичність, являються підґрунтям сучасних демократичних перетворень.

З іншої сторони, після прийняття 17 жовтня 1992 р. Малої Конституції Польщі [43], настав період, протягом якого (майже п'ять років) одночасно діяли і залишилися в силі положення Конституції 1952 р. і Малої Конституції 1992 р. [43]. Відзначимо, що в числі положень які зберегли дію Конституції 1952 р. була і глава про принципи виборів до Сейму, Сенат і виборів Президента. Таким чином, об'єктивно можна стверджувати, що підставою динамізму виборчого законодавства Польщі послужив не стільки сам факт прийняття нової Конституції 1997 р., скільки попередні конституційні реформи.

Розпочаті в 1989 р. правові реформи призвели до кардинальних змін і трансформації виборчого права. Х Пленум ЦК Польської об'єднаної робітничої партії (ПОРП), який відбувся у грудні 1988–січні 1989 рр., прийняв рішення про запровадження в країні політичного та профспілкового плюралізму. У результаті цього було скасовано обмеження щодо утворення нових профспілок. Навесні 1989 р. в РП була легалізована організація «Солідарність», яка стала рівноправним партнером правлячої Польської об'єднаної робітничої партії [6, с. 30].

В результаті квітневих домовленостей 1989 р. за Круглим столом, в якому взяли участь представники правлячої політичної коаліції, «Солідарності», Загальнопольського об'єднання профспілок та римсько-католицької церкви, у Польщі був досягнутий компроміс щодо подальшого розвитку країни: відновлено Верхню палату парламенту – Сенат, вирішено питання про проведення чергових виборів та ухвалено перехідні виборчі закони про обрання обох палат парламенту.

Те, яку саме модель виборчої системи буде використано під час перших незалежних виборів, великою мірою було пов'язано із силою позиції партій комуністичного спрямування. Тоді як комуністи в країнах, де вони залишалися організаційно оформленими, віддавали перевагу одномандатним округам, опозиція відстоювала запровадження пропорційної системи. В державах, де комуністична партія відігравала маргінальну роль чи остаточно зникла, нові еліти створили систему з високим рівнем пропорційності, тобто пропорційність із низькими порогами або взагалі без них. Змішані системи склалися в країнах, де комуністична влада була збалансованою з народною опозицією. Лише там, де комуністична еліта була порівняно сильною, законодавчо оформлялася мажоритарна система з одномандатними округами [1].

Особливістю польського виборчого законодавства даного періоду було те, що кожна із палат парламенту, зокрема до 2001 р., формувалася на основі положень окремого закону іменованого «Положення про вибори». У числі перших таких актів III Республіки був й історичний Закон від 7 квітня 1989.

Даний правовий акт може претендувати на звання одного з найбільш парадоксальних в історії виборчого законодавства. Прийнятий як результат домовленостей «круглого столу», цей закон виступав у якості політичного компромісу і був покликаний сформувати тільки один склад парламенту. Зазначена мета відображена у його назві: «Положення про вибори до Сейму ПНР X скликання на 1989–1993 рр.». Парадоксальність полягала в тому, що він не тільки визначав порядок проведення виборів, але і містив їх результати. Важко визначити інакше те, що він передбачав кількість мандатів депутатів, які мали отримати учасники виборчої кампанії ще до її початку.

Зокрема даний нормативний акт наділяв Державну Раду правом встановлювати для окремих округів число мандатів, передбачених для правлячої тоді ПОРП (Польська Об'єднана робітничка партія) і союзних партій (Союзу демократичних партій, Демократичної партії і трьох католицьких партій). Із 460 мандатів у Сеймі представники комуністів (ПОРП) та їх союзників повинні були отримати 65 %. Решта 35 % могли бути отримані безпартійними кандидатами, на них претендували насамперед представники «Солідарності». Один мандат у кожному виборчому окрузі міг бути заміщений безпартійним кандидатом.

При цьому вибори в другу палату парламенту, Сенат, які проходили на основі Закону від 10 травня 1991 р. «Положення про вибори до Сенату Польської Республіки» яким не передбачалося закріплення мандатів за відповідними партіями, були дійсно демократичними та вільними. Будучи змінений в 1994 р. і двічі в 1997 р., цей акт проіснував практично 10 років, аж до квітня 2001 р.

Напівконкурентні парламентські вибори червня 1989 р., що отримали назву «контрактні», проводилися за мажоритарним принципом абсолютної більшості в одномандатних округах. Обраними вважались кандидати, які отримали більше половини дійсних голосів виборців. Вибори проводилися по багатомандатних округах і від єдиного загальнонаціонального списку кандидатів. На виборах Сейму майже 60 % виборців віддали свої голоси представникам Громадського виборчого комітету, об'єданого навколо «Солідарності». Із 161 можливого мандата (що становило 35 %) «Солідарність» отримала в ході першого туру 160. Загальна явка виборців склала близько 67 %. Їх результатом ознаменовано прихід до влади опозиційних сил [6, с. 32].

Після першого досвіду проведення незалежних виборів у Польщі набула зміни і виборча система, яка була прийнята в 1991 р. Вона являла собою суворий варіант пропорційної моделі, але з невеликим розміром виборчого округу (число депутатів, яке може бути обране від одного округу, дорівнювало десяти). Депутати обиралися в багатомандатних виборчих округах, а не в рамках єдиного загальнонаціонального виборчого округу. Тим самим виборець

голосує і за партію, і за свого кандидата від цієї партії, не просто відомого політика, але й людину, яка представляє інтереси конкретної території. З цього виходить, що депутати були представниками виборчих округів, в яких вони отримали депутатські мандати. В рамках багатомандатного виборчого округу обиралися не менше 7 депутатів Сейму. Якщо під час парламентських виборів 1993 і 1997 рр. нараховувалось 52 виборчих округи, то в 2001 р. – 41, тобто розмір округу був збільшений [7].

Закон від 28 червня 1991 р. «Положення про вибори до Сейму» закріпивши принцип вільних виборів з використанням пропорційної системи – не передбачав виборчих бар'єрів для політичних сил. Як результат наступний склад парламенту, який було обрано на виборах 27 листопада 1991 р. був надто фрагментованим, його склали 29 партій, причому 11 із них були представлені лише одним депутатом. Передумову такої ситуації сформував і Закон про партії від 28 липня 1990 р., який дозволяв створити політичну силу за умови подачі до відповідного органу лише програми, статуту і списку із 15 членів. В результаті протягом 1990-х рр. у країні з'явилося близько 250 партій, більшість із яких носила формальний характер [9, с. 65].

Нововведена пропорційна виборча система передбачала, що виборці обирали депутатів до двох палат: нижньої – Сейму (460 депутатів) та верхньої – Сенату (100 депутатів). Депутати Сейму вибиралися за багатомандатними округами. Для вирішення особливо важливих проблем депутати обох палат парламенту Польщі можуть об'єднуватись, утворюючи Національні збори.

Таким чином, під час виборів до Сейму 1991 р. було застосовано пропорційну систему із регіональними списками за якою більшість депутатів обиралися у 37 округах, а 69 – за національним списком.

Вже під час виборів 1993 р. систему було вдосконалено шляхом застосування виборчого бар'єру: 5 % для політичних партій та 8 % – для коаліцій. Це було зроблено для того, щоб зменшити кількість партій, представлених у парламенті, і, отже, стабілізувати партійну систему. На думку української дослідниці Л. Харченко, існуюча в Польщі виборча система загалом

сприяла консолідації політичних партій, але цей процес відбувався досить повільно і певною мірою хаотично [34, с. 37].

Чергове «Положення про вибори до Сейму» від 28 травня 1993 р. також передбачало принцип пропорційності. Із 460 депутатів Сейму 391 депутат обирався за окружним списками кандидатів, а 69 депутатів – по єдиному загальнонаціональному списку.

Приведення виборчого законодавства у відповідність з новою Конституцією 1997 р., що проходило на тлі бурхливого становлення інститутів громадянського суспільства, насамперед політичних партій, також вимагали нових правових рішень. Зокрема Основний Закон прямо проголосив, що вибори в Сейм є загальними, рівними, безпосередніми, пропорційними і здійснюються таємним голосуванням. Потрібно тут відмітити, що Сейм складається з 460 депутатів і обирається на чотири роки повноважень. Тривалість терміну його повноважень починається з дня першого засідання, і закінчується вдень, який передує дню, коли збирається Сейм наступного скликання.

Вибори 1993 і 1997 рр. продемонстрували рух польської партійної системи у напрямку до консолідації, укрупнення. За наслідками виборів 1993 р. в парламенті опинилося шість політичних партій і блоків, за наслідками виборів 1997 р. – п'ять. У результаті цих виборів партійна система Польщі трансформувалася в систему двох сил: правий правлячий блок склали «Союз свободи» і «Виборча ініціатива Солідарність», лівий фланг – «Союз демократичних лівих сил». Партійна система відрізнялася високим ступенем консолідації – за владу вели боротьбу дві антагоністичні політичні сили. Їхні суперечності не були програмними, конфлікт між акторами носив особистий характер, полеміка проводилась не на програмному рівні, а на рівні оцінки компетенції і здатності акторів до виконання завдань державного масштабу у разі приходу до влади. Основна боротьба точилася не стільки в парламенті, скільки в інформаційному полі з використанням сучасних соціотехнічних засобів.

2.2 Особливості виборчих кампаній у Польщі в період 2001–2023 рр.

Чергові парламентські у Польщі відбулися 2001 р. Нормативним актом яким регулювалися вибори до парламенту РП було «Положення про вибори до Сейму Польської Республіки та в Сенат Польської Республіки» від 12 квітня 2001 р. Він відрізнявся від попередніх не лише своїм змістом, а й принциповою зміною предмета регламентації. У ньому не було передбачено загальнонаціональних списків і встановлено, що в Сейм обирається 460 депутатів за окружним списками. До числа новел цього акту відносять також приписи про фінансування виборів, головним з яких є заборона на комерційну діяльність партій і обмеження сум пожертв приватних осіб. У ст. 9 вказано, що вибори призначаються Президентом Польської Республіки відповідно до указу, виданого не пізніше ніж за 90 днів до закінчення чотирьох річного терміну з початку роботи Сейму. Указ Президента має бути виданий і опублікований в Збірці Законів Польської Республіки не пізніше 5-ти денного терміну після оголошення про проведення виборів. Що ж до виборчих прав, то відповідно до Закону про вибори, активним виборчим правом, тобто правом голосувати на виборах мав кожен громадянин Польщі, який до дня голосування досяг 18-ти річного віку, окрім осіб, які:

- позбавлені громадянських прав по остаточному рішенню суду;
- позбавлені виборчих прав по остаточному рішенню Верховного Суду;
- визнані неправоздатними по остаточному рішенню суду.

Пасивним виборчим правом, тобто правом висувати свою кандидатуру на виборах, відповідно до Закону про вибори, наділялися особи, які мали виборчі права і відповідали вимогам особливих положень Закону про вибори. Особа не може одночасно висувати свою кандидатуру на вибори і в Сейм і в Сенат. Законом і Конституцією встановлюються певні обмеження стосовно віку для пасивного виборчого права. Обраним в Сейм може бути польський громадянин, який на день виборів досяг 21 року, а обраним в Сенат може бути польський громадянин, який на день виборів досяг 30 років.

Ст. 103 Конституції Республіки Польща 1997 р. встановлювалося обмеження стосовно можливостей поєднання посад: мандат депутата не можна було поєднувати з функцією Голови Польського Національного банку, Голови Верховної палати Контролю, Захисника Громадянських Прав, Захисника прав Дитини і їх заступників, члена Ради грошової політики, члена Всепольської Ради Радіомовлення і Телебачення, посла, а також з роботою в Канцелярії Сейму, Канцелярії Сенату, Канцелярії Президента Республіки, або з роботою в урядовій адміністрації. Ця заборона не стосувалася членів Ради Міністрів і державних секретарів в урядовій адміністрації. Також здійснювати депутатський мандат не можуть судді, прокурор, чиновник громадської служби, військовослужбовець, що знаходиться на дійсній військовій службі, посадовець поліції, а також посадовець служб охорони держави. Слід також відмітити, що цей перелік був по суті невичерпним; спеціальними законами могли передбачатися також і інші випадки заборони здійснення депутатського мандату і заборони поєднання. Можна, зрозуміло, приймати або не приймати мотивацію польської влади відносно електоральної дискримінації ряду категорій службовців, проте загальноєвропейські тенденції, як вже неодноразово відзначалося нами вище, ведуть до поступового зменшення такого роду переліків. Можливо, ці тенденції дійдуть і до Польщі в контексті її вже багаторічного членства в ЄС.

Ще однією особливістю виборчого законодавства РП із 2001 р. є те, що призначення кандидатами в депутати Сейму здійснюється виборчими комітетами, які виступають від імені політичних партій і виборців. Політичні партії можуть формувати виборчі коаліції з метою спільного висунення кандидатів в депутати Сейму. Політична партія може входити до складу тільки однієї виборчій коаліції. У період, який починається в день публікації Указу про вибори і закінчується на 50-ий день перед днем виборів коаліцією може бути створений коаліційний виборчий комітет. Громадяни, що мають виборчі права, в кількості не менше 15, мають право створити виборчий комітет, подаючи письмову заяву про його створення, з представленням своїх імен і прізвищ, адреси місця проживання і ідентифікаційних номерів.

З метою проведення виборів в Сейм в Польщі утворюються багатомандатні виборчі округи. У кожному виборчому окрузі обирається до семи депутатів Сейму. Виборчий округ займає територію воєводства або його частини. Межі виборчих округів не повинні порушувати меж повітів і міст на правах повітів, які входять до їх складу. Визначення кількості кандидатів, що обираються в окремих виборчих округах, і ділення воєводств на окремі виборчі округи проводиться відповідно до єдиної норми представництва, яка вираховується в результаті ділення кількості жителів країни на загальну кількість депутатів. Виборчий комітет повинен мати право представити в кожному виборчому окрузі один окружний список кандидатів в депутати. Кандидат може виставляти кандидатуру тільки в одному виборчому окрузі, і тільки за одним окружним списком. Політичні партії, що входять до складу виборчих коаліцій, не можуть самостійно подавати списки кандидатів. Збір підписів осіб, що підтримують окружний список, може проводитися тільки в місці, часу і способом, які виключають загрозу, обман або будь-який тиск, спрямований на отримання підписів. Заборонено збирати підписи осіб, що підтримують окружний список, на території військових частин і інших організаційних підрозділів, підлеглих Міністрові оборони і у відділах цивільної оборони, а також в підрозділах казармового типу, підлеглих міністрові внутрішніх справ. Категорично заборонено давати грошову винагороду за збір підписів.

Важливим, на нашу думку, в польському Законі про вибори були положення про санкції і покарання. Приведемо деякі з них. Обличчя, яке видає результати соціологічних опитувань з наміром сформувати потрібну громадську думку і вплинути на результати виборів підлягає покаранню у вигляді штрафу в розмірі від 500 000 до 1 000 000 польських злотих.

Будь-яка особа, що перешкоджає аудиторіві у виконанні його обов'язку відносно підготовки повідомлення відповідного державного контрольного органу, підлягає покаранню у вигляді штрафу, обмеженню свободи на строк до двох років. Таким чином, можна відмітити, що санкції, що застосовуються до

осіб, що роблять замах на фінансову дисципліну виборчого процесу, підлягають в Польщі досить жорстким заходам покарання.

Була змінена і система підрахунку голосів на виборах до Сейму. Замість методу Д'Ондта, вигідного великим і сильним партіям, встановлено використання при розподілі мандатів методу Сент-ЛаГю, при якому в більш вигідному положенні виявляються середні і дрібні партії. Однак це правило було використано лише на парламентських виборах, що пройшли у вересні 2001 р.

Уже в липні 2002 р. законодавець визнав за доцільне внести зміну саме в цей пункт Положення про парламентські вибори, повернувшись таким чином до системи підрахунку голосів за методом Д'Ондта [44].

На парламентських виборах в Польщі, що відбулися 25 вересня 2005 р., в ролі переможців, як і очікувалося, опинилися помірні праві партії – «Право і справедливість» (ПіС) (близько 28 % голосів виборців) і «Громадянська платформа» (близько 25 %). Дещо несподіваним був завершальний ривок «ПіС», якій вдалося обійти «громадян», що лідирували, згідно з опитуванням громадської думки, впродовж більшої частини виборчої кампанії. До речі, у цих виборах брало участь лише 40 % електорату, що відображало, в першу чергу, втому поляків від посткомуністичної політики, стиль якої залишався приблизно однаковим незалежно від того, перебувають при владі праві або ліві сили. Останні виступили на виборах трохи краще, ніж очікувалося. Союз лівих демократів набрав 11 % голосів, Селянська партія – близько 6 %. При цьому ще за декілька днів до виборів опитування ставили під сумнів шанси лівих навіть подолати 5 % бар'єр. Свою роль відіграла низька явка виборців, яка, згідно зі спостереженнями польських політологів, надзвичайно вигідна лівим з їхнім більш дисциплінованим електоратом. У результаті польські ліві зазнали певної поразки, якщо пригадати, що на минулих виборах СЛД тріумфально переміг, набравши 41% голосів. Винні в цьому головним чином були корупційні скандали.

Також у Сеймі зразка 2005 р. були представлені дві популістські партії. Це «Самооборона» колишнього лідера польських фермерів А. Леппера і

ультракатолицька Ліга польських сімей (ЛПС) Р. Гертиха, що відрізняється радикальним націоналізмом і євроскептицизмом.

21 жовтня 2007 р. були проведені дострокові парламентські вибори в двопалатні Національні збори Польщі. Відбулись вони в результаті розпаду правлячої коаліції між партією «ПіС» на чолі з Я. Качинським, партією «Самооборона» та Лігою польських сімей. Вибори відбулися за два роки до закінчення чотирирічного терміну повноважень попереднього скликання Національних зборів. Сейм Польщі саморозпустився 7 вересня, і в той же день президент Л. Качинський офіційно оголосив дату виборів. Особливістю виборів стала явка громадян – вона виявилася найбільшою з часів перших вільних виборів у червні 1989 р. і склала 53,88 %, що на 15 % вище, ніж два роки тому. П'ятивідсотковий бар'єр, необхідний для того, щоб пройти до Сейму по загальнонаціональному округу, подолали чотири партії. Остаточні результати дали опозиційній Громадянській платформі Д. Туска – 41,5 % голосів і 209 місць, на другому місці опинилася партія «ПіС» з 32,11 % голосів і 166 місцями. «Ліві і демократи», альянс на чолі з посткомуністичними соціал-демократами, отримав 13 % і 53 місця в Сеймі. Польська народна партія виявилася останньою з чотирьох парламентських партій з 1,4 млн голосів (або 8,9 %) і 31 місцем у Сеймі. «Самооборона» не пододала п'ятивідсотковий бар'єр (1,5 % голосів, або 247,3 тис.). Права націоналістична Ліга польських сімей, що також входила, як і «Самооборона», в попередній парламент, не потрапила до Сейму, отримавши 1,3 % голосів.

Таким чином, за підсумками виборів сформувалася коаліція «Громадянської платформи» та Польської народної партії, а Я. Качинського на посаді прем'єр-міністра змінив Д. Туск. «Громадянська платформа» виграла вибори в Сенат, набравши 60 місць зі 100, партія «Право і справедливість» отримала 39 місць, а останнє місце посів незалежний депутат В. Цімошевич, колишній прем'єр-міністр і міністр закордонних справ [45].

Наступні парламентські вибори в Польщі пройшли 9 жовтня 2011 р. за, уже усталеною виборчою системою: 460 депутатів Сейму обрані за пропорційною системою з використанням методу д'Ондта для підрахунку

голосів, п'ятипроцентним бар'єром для партії, восьмивідсотковим – для коаліцій і квотою для партій національних меншин (одне місце). Новелою цих виборів було те, що вони проходили на засадах кодифікованого законодавства у «Виборчий кодекс» від 5 січня 2011 р. [48], який об'єднав законодавство про вибори Сенату, Сейму, президента, Європейського Парламенту, органів місцевого самоврядування, вїйта, бургомїстра і президента міста. Кардинальних змін щодо виборів Сейму не було, а ось Сенат вперше обирався за мажоритарною виборчою системою в одномандатних округах. У ст. 208 Виборчого Кодексу зазначається, що один кандидат може бути висунутий лише в одному окрузі і йти за списком однієї політичної партії. Також важливим моментом є збір підписів: для самовисуванця – це 1000 підписів, для партії – 5000 підписів виборців, які проживають у різних частинах округу. У ст. 211 зазначається, що у виборчому списку партій та блоків не може бути менше ніж 35% жінок чи 35% чоловіків.

Досить цікавим є розділ Виборчого кодексу щодо визнання результатів голосування. Дільнична виборча комісія встановлює загальну кількість виборців, яким були видані бюлетені, а також кількість виборців, які голосували за довіреністю, і кількість бюлетенів, які були вкинуті в скриньки. У статті 228 вказано, що після того, як бюлетені були вийняті зі скриньок, підраховується кількість дійсних бюлетенів та недійсних, кількість голосів, які були подані за весь список кандидатів, за кожен список кандидатів і за кожного кандидата в списку окремо. Після отримання цих даних від дільничних виборчих комісій окружна виборча комісія має перевірити їх точність. Результати з дільничних виборчих комісій, а також із закордонних округів, мають бути отримані протягом 24 годин з моменту закриття дільниць. В іншому випадку голосування на цих дільницях будуть вважатися недійсними.

На завершення виборчого процесу Державна виборча комісія має опублікувати результати виборів в офіційному «Віснику» і в 14-денний строк направляє Президенту, Маршалу (голови) Сейму та до Верховного суду інформацію щодо результатів виборів, які були надруковані в офіційному

«Віснику». Оскаржити результати виборів можна в семиденний термін після їх офіційного опублікування у Верховному суді (ст. 241 Виборчого кодексу) [48].

Що ж стосується самих виборів, то їх результати прогнозувалися багатьма політологами та в основному співпали з очікуваннями фахівців, за виключенням вражаючого успіху нової політичної сили на чолі з бізнесменом Я. Палікотом. «Громадянська платформа» Дональда Туска здобула близько 40% голосів, «Право і справедливість» (ПіС) – приблизно 30%, а Рух Палікота – 10%, посівши третє місце. В польський парламент даного скликання також потрапили і Польська християнська партія (8,36 %) та Союз демократичних лівих сил (8,24 %). У ситуації взаємної жорсткої боротьби між «Платформою» і ПіС, Руху вдалося зайняти нішу «третьої сили». За кілька місяців до виборів результати соціопитувань прогнозували йому не більше 1–2%. Приблизно однакову кількість голосів отримали аграрії, що за підсумками попередніх виборів сформували урядову коаліцію з ГП, та ліві демократи – по 8,3–8,4% [2].

Ці вибори показали збільшення активності польських виборців, адже зазвичай їхня явка на парламентських виборах обмежується 40%. У парламентських виборах 2011 р. участь у виборах взяли майже 50% польських виборців. Їхній вибір не був складним – від 3 до 7 кандидатів до Сейму від добре знаних кожним поляком політичних сил, від 5 до 8 партійних земельних списків.

Головні підсумки цієї виборчої компанії можна зробити наступні. По-перше, відчутна перемога партії Туска (відрив від партії Качинського складе в новому Сеймі 48 місць замість нинішніх 62, але треба мати на увазі, що від партії Качинського в нинішньому Сеймі відколовся блок «Польща найважливіша»). Вперше в новітній історії Польщі правляча партія зберегла лідируючі позиції, а прем'єр вперше залишається прем'єром на другий термін (президент Броніслав Коморовський вже оголосив, що він доручить сформувати уряд Дональду Туску).

По-друге, сенсаційний успіх Руху Палікота і настільки ж нищівний провал Союзу демократичних лівих. Палікот просто-напросто перехопив їхні голоси в рамках своєї динамічної передвиборної кампанії з соціально-

орієнтованими, антиклерикальними і досить екзотичними, але дієвими серед молоді гаслами і акціями – типу легалізації слабких наркотиків (разом з тим, ніхто не сумнівається, що у Сеймі такий фокус не пройде). Г. Наперальський не зміг об'єднати лівих і не зміг знайти явну підтримку серед популярних авторитетних осіб – таких, як О. Квасневський та ще кілька інших. Лівий рух при правлінні Наперальського фактично роздрібнився. А Палікот заявив, що на публіці він залишиться екстравагантним, оскільки на цьому придбав голоси молоді але в парламенті буде працювати конструктивно – навіть якщо буде в опозиції до правлячих сил. Цікаво, що серед чоловіків Палікот отримав у півтора рази більш потужну підтримку, ніж серед жінок. 40 депутатів майбутнього Сейму від його партії мало кому відомі, тому про ефективність роботи його парламентського клубу поки ніхто нічого не може сказати

З індивідуальних результатів суперництва в округах слід відзначити перемогу Туска над Качинським у Варшаві (375 тисяч голосів проти 202 тисяч), переконливу перемогу одного з найближчих соратників Туска, Славоміра Новака, над колишнім міністром закордонних справ і сподвижницею братів Качинських Ганною Фатигой в Гданську, дворазову перевагу Януша Палікота над дуже популярним діячем лівих сил Ришардом Калішем у Варшаві.

Чергові парламентські вибори у РП відбулися 25 жовтня 2015 р. згідно указу президента Б. Комаровського від 3 серпня 2015 р. Вони відбувалися за уже усталеною виборчою системою. Перемогу отримала найбільша опозиційна сила «Право і справедливість» (ПіС) з підтримкою 37,58 % виборців, отримавши таким чином 235 місць у парламенті із 460. Партія «Громадянська платформа» (ГП), яка очолювала коаліційний уряд протягом останніх восьми років, отримала 24,09 % голосів і 138 місць у парламенті. Прохідний бар'єр також подолали партія рок-музиканта Павла Кукиза «Кукіз-15» (8,8% голосів – 42 мандата), партія економіста Ришарда Петру «Новочесна» (7,6 % голосів – 28 мандатів) і Польська селянська партія (5,13 % – 16 мандатів). Один мандат також отримав представник німецької нацменшини.

Місця у Сенаті розподілили «Право і справедливість» – 61 мандат, «Громадянська платформа» – 34, « Польська народна партія» – 1 і незалежні сенатори отримали 4 місця.

Дані вибори вирізнялися рядом особливостей. Зокрема це були перші вибори у незалежній РП після відновлення демократії у 1989 р., де одна партія здобула абсолютну більшість у парламенті й отримала здатність сформувати однопартійний уряд. Іншим моментом є те, що вперше у Європі (після парламентських виборів у Норвегії 1993 р.), найбільші політичні сили висунули жінку на посаду прем'єр-міністра. Нею стала Беата Шидло – віце-голова партії-переможця ПіС.

Одним із найцікавіших аспектів цих виборів стало й те, що в новий парламент не увійшли посткомуністичні угруповання – вперше за чверть століття. Крім того, ПіС виграв у кожній віковій групі, включно з групою наймолодших виборців (від 18 до 29 років). На другому місці був виборчий комітет Кукіз 15, на третьому – партія КОРВІН. Натомість Платформа, яка керує в країні впродовж останніх 8 років, і яка прийшла до влади саме завдяки молодим, сьогодні опинилася в цій групі аж на четвертій позиції. Більше того, ПіС перемогла і в містах, і в селах, віддавши ГП лише два воєводства з 16.

Парламентські вибори в Польщі 2019 р. були призначені Президентом Республіки Польща Анджеєм Дудою на 13 жовтня [46]. Вибори, як і попередні, проходили за Виборчим кодексом від 5 січня 2011 р. Громадяни Польщі обрали 460 депутатів і 100 сенаторів. За результатами волевиявлення до Сейму, перемогу отримала партія «Право і Справедливість». З-поміж інших політичних сил, пороговий бар'єр подолали «Громадянська коаліція», «Польська народна партія», «Альянс демократичних лівих» та «Конфедерація свободи та незалежності», а також одне місце отримала німецька меншина. У Сенаті місця розподілилися між комітетами PiS, KO, PSL і SLD, а також чотирма незалежними кандидатами. Хоча виборчий комітет PiS отримав більшість місць у Сеймі, він не здобув більшості в Сенаті, хоча й отримав найбільше місць на виборах до цієї палати.

Чергові парламентські вибори в Польщі проходили у 2023 р. Як і попередні – вибори проходили на основі Виборчого Кодексу від 2011 р. і процедурно нічим суттєвим не відрізнялися від попередніх. Важливо відмітити, що явка на парламентських виборах 2023 р. склала 74,38% [50], встановивши рекорд як найвищу явку виборців за всю історію III Речі Посполитої. Попередній рекорд участі виборців становив 68,23% [49] і стався у другому турі президентських виборів 1995 р.

За результатами голосування депутатські мандати отримали п'ять Політичних сил. «Право і справедливість», яка перемогла, набравши 35,38% голосів, першою з 1989 р. виграла парламентські вибори втретє поспіль – однак, на відміну від виборів у 2015 і 2019 рр., її коаліція не отримала більшості місць, необхідних для формування уряду. До Сейму також потрапили: «Громадянська платформа» (30,70%), «Третій шлях» (14,40%), «Нова Лівиця» (8,61%) і «Конфедерація Свобода і Незалежність» (7,16%) [50].

Отже, важливим аспектом реформування виборчої системи Польщі було введення виборчої формули, яка надавала партіям-переможницям більшу частку місць, ніж відсоток голосів, який вони отримували. Це робилося як для того, щоб зменшити кількість парламентських партій, так і для того, щоб посилити центристські партії, які намагаються отримати додаткові місця, залучаючи найбільшу кількість голосів виборців шляхом пристосування своїх ідеологій до центристських [33, с. 122].

Рух до більшої пропорційності відбувався переважно не через збільшення округів та зміну виборчої формули на таку, що забезпечує більшу пропорційність (традиційні методи збільшення пропорційності), а через збільшення відсотка місць, що обиралися за допомогою пропорційності. Частіше це спостерігалось в тих країнах, де була популярна демократична опозиція, але вона не була достатньо потужна, щоб перемогти під час виборів. У кожному з цих випадків уряд зіштовхувався з кризою легітимності, що змушувало переходити від одномандатних округів до змішаних та пропорційних систем. А саме в Польщі, де розміру округу та виборчій формулі приділили більшу увагу, простежувалася тенденція до зменшення пропорційності.

На думку Л. Харченко, на окрему увагу заслуговує законодавче закріплення складу лічильної комісії, яка у Польщі складається з 10 осіб, дев'ять із яких визначаються шляхом відкритого жеребкування з представників партій, громадських організацій, громадян. Лише один член комісії призначається від органу влади – як спеціаліст з виборчого права [34, с. 37].

Після впровадження в 1991 р. в Польщі пропорційної системи виборів вона зберігається і до сьогодні, лише зазначаючи деяких незначних змін, які стосуються саме виборчого порогу та виборчої формули. Але якщо раніше в 69 округах обиралися кандидати в депутати за національним списком, то вже з 2001 р. вибори до парламенту проводилися без національного списку в 41 окрузі. Виборче реформування проводилось паралельно з адміністративно-територіальною реформою та сприяло стабілізації партійної системи.

Узагальнюючи, можна відмітити, що завдяки запровадженню пропорційної виборчої системи з високим обмежувальним порогом для партій і коаліційних об'єднань, Польща досягла досить високого рівня політичної структурованості суспільства і, відповідно, парламенту. Визнанням досягнень Польщі у політичному та економічному реформуванні слід уважати її вступ до Європейського Союзу в 2004 р.

РОЗДІЛ 3

ШЛЯХИ УДОСКОНАЛЕННЯ ВИБОРЧОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ У КОНТЕКСТІ ДОСВІДУ РЕСПУБЛІКИ ПОЛЬЩА

3.1. Ключові аспекти функціонування виборчої системи Республіки Польща

Проведений політологічний аналіз виборчої системи Республіки Польща дає можливість виробити дієвий механізм удосконалення виборчої системи у нашій країні. Актуалізують дане завдання наступні моменти.

Можливість висування кандидатів на виборах блоками створює умови для збереження нестабільності партійної системи України, проходження до представницьких органів маловпливових партій, які самостійно не мали б шансів на представництво у складі парламенту та місцевих рад. Саме тому на європейських теренах висування кандидатів блоками на законодавчому рівні обмежено.

Відсутність в Україні дієвого механізму забезпечення пасивного права рядового громадянина, легко говорячи потребує реформування і приведення у відповідність європейським стандартам.

Перед країною залишається відкритим питання пошуку механізмів оптимізації виборчої системи, які б дозволили громадянам впливати на формування політичної еліти і на політичні процеси. Представники Ради Європи застерігають про ненадання виборцям можливості обирати з-поміж кандидатів, висунутих від тієї ж партії, що є несумісним з європейським виборчим доробком чи то у мажоритарній системі одномандатних округів.

В цьому контексті влучним є вислів українського політолога Л. Кочубей, яка підтримує думку, що: «...в країнах, які стали на шлях демократії, вона (еліта) має бути відкритою, автономно функціонуючою системою, яка постійно оновлюється і самовдосконалюється відповідно до вимог зворотних зв'язків з масами. Політичні системи, для яких характерні закриті еліти, суттєво

обмежують здатність суспільства до самоорганізації і самовдосконалення, вони поступово деградують і сходять з політичної сцени» [14, с. 199].

Не менш гострим у світі є питання і гендерної рівності. Недостатнє представництво жінок на вищих рівнях прийняття рішень не лише суперечить принципам паритетної демократії, а й зменшує ефективність державного управління. У країнах з високим представництвом жінок на всіх рівнях прийняття владних рішень більше уваги приділяється сімейному законодавству, поліпшується становище дітей, найнезахищеніших груп населення, гуманізується державна політика загалом.

Ситуація в Україні із представництвом жінок у законодавчому органі не є досить оптимістичною. Так, серед народних депутатів України першого скликання (1990–1994 рр.) було усього 13 жінок; другого скликання (1994–1998) – 25; третього (1998–2002) – 36 жінок; четвертого (2002–2006) – 23 жінки; п'ятого (2006–2007) – 39 жінок; шостого (2007 р.) – 34 жінки; сьомого (2012) – 43 жінки [5, с. 66], восьмого (2016) – 51 жінка, дев'ятого (2019) – 85 жінок.

Варто уваги те, що наслідки впровадження пропорційного виборчого законодавства у Республіці Польща досить суперечливі. З одного боку, відбувається поступова поляризація та укрупнення політичних сил, що має підвищити сталість урядових коаліцій і знизити турбулентність політичного середовища. З іншого боку, маємо чимало критичних зауважень та пропозицій щодо модифікації пропорційної системи щодо використання одномандатних округів з партійними кандидатами. Для політичного маневрування активно використовуються пропозиції щодо зміни виборчого бар'єру.

Посилюються також голоси щодо відмови від пропорційної системи та запровадження мажоритарних округів. За існуючої системи, щоправда, відбувається голосування за конкретного партійного кандидата, але загалом виборець обирає окрему партію. Кандидат може перемогти в окрузі, але, якщо його партія не здолає 5 % поріг, він не зможе стати депутатом. І навпаки, кандидат від партії, що здолала 5 % поріг, може стати депутатом, набравши у своєму окрузі незначну кількість голосів. Так у 2001 р.

Я. Лончни («Самооборона») став депутатом Сейму, отримавши всього 498 голосів.

Фактично мажоритарний підхід до виборів сенаторів свідчить, що у Польщі місцеві олігархи не мають бажання або шансів обратися до Сенату. А на місцевих виборах, які відбуваються за мажоритарним принципом, у переважній більшості перемагають безпартійні кандидати [21, с. 1].

3.2. Напрями модернізації виборчої системи України

З огляду на вищевикладений матеріал, вважаємо за доцільне зробити деякі пропозиції щодо удосконалення виборчої системи України.

Повернутися до впровадження у політичну практику України пропорційної виборчої системи, запровадивши відкриті списки та більшу конкурентоспроможність партійних кандидатів, що має зменшити ймовірність потрапляння до Верховної Ради «випадкових» депутатів. Досвід Польщі переконує, що це не дає абсолютних гарантій, але, принаймні, краще фільтрує, аніж особиста інтуїція партійних лідерів.

Зокрема одним з варіантів, які сьогодні обговорюються у Польщі, і є цілком прийнятним для України може стати формування виборчих округів у межах адміністративно-територіальних одиниць (областей) із закріпленням за кожним таким округом чітко визначеної кількості народних депутатів, які в ньому обираються (відповідно до чисельності населення, яке мешкає у даному окрузі). У кожному окрузі будь-яка політична сила може висувати ту кількість кандидатів у депутати, яка відповідає чисельності парламентарів від цього округу. Виборець голосує за одне з прізвищ у списку обраної ним партії. За результатами голосування у кожному окрузі встановлюються квоти партій, що брали участь у виборах, на місця у парламенті.

Відповідну кількість місць у межах парламентської квоти займають ті депутати зі списків обраних партій, за яких було віддано найбільшу кількість голосів виборців. За такою ж схемою можна проводити і вибори депутатів місцевих (обласних та районних) рад.

Варто застосовувати діючу у Польщі модель часткового державного фінансування політичних партій відповідно дотриманого ними результату на парламентських виборах.

З огляду на характерну для України пост-виборчу дестабілізацію, спричинену звинуваченнями у фальсифікаціях і використанні адміністративного ресурсу, доцільно було б перейняти польський досвід формування лічильних комісій, який частково б забезпечив прозорість підрахунку виборчих голосів.

Корисним для України є також польський досвід із визначення чітких меж фінансування передвиборчих кампаній.

Позитивним для виборчого законодавства України було б перейняття польського досвіду наділення окремо взятих громадян можливість стати суб'єктами виборів на рівні з політичними партіями (блоками партій). Принцип самовисування реалізується шляхом створення колективного суб'єкта висування – комітету виборців. Відповідно до ст. 98 закону «Про вибори до Сейму Республіки Польща і Сенату Республіки Польща» для створення згаданого комітету достатньо ініціативи 15 громадян. У свою чергу, для проходження процедури реєстрації комітет має зібрати від об'єднань виборців підписи тисячі осіб. Такі ж виборчі комітети утворюються партіями (блоками партій). Окружний список кандидатів від партії має бути підтриманий п'ятьма тисячами підписів (це замінює використовувану в деяких країнах грошову заставу, що розширює можливості балотування громадян із різним рівнем статків). Якщо виборчий комітет партії або виборчий комітет виборців висуває своїх кандидатів у всіх округах, останні мають зібрати по 205 тисяч листів.

Ще одним позитивним аспектом виборчої системи РП є те, що вона дає змогу брати активну участь у виборах національним меншинам (нарівні з партіями та їх об'єднаннями), які є окремими суб'єктами виборчого процесу. Згідно із законом «Про вибори до Сейму і Сенату Республіки Польща» виборчі списки комітетів організацій національних меншин звільняються від потреби подолання виборчого бар'єра [45]. Хоча кількість таких депутатів незначна (наприклад, у Сеймі шостої каденції 2005–2007 рр. працювали по одному

депутату від двох організацій німецької національної меншини, сьогодні ж присутній єдиний представник нацменшин) [11, с. 56], важливо, що польська держава на законодавчому рівні закріпила можливість представництва національних меншин у парламенті країни. Окрім цього, закон не зобов'язує тих, хто балотується, висувати своїх кандидатів у кожному з округів, що дає змогу різним суб'єктам виборів сконцентрувати власну передвиборчу діяльність, не розпорошуючи ресурсів. Наприклад, під час виборів до Сейму 2007 р. лише сім суб'єктів виборів представляли своїх кандидатів у кожному із 41 округів [11, с. 56].

Досвід РП для України є актуальним і з огляду на забезпечення ефективного механізму гендерної рівності представництва у парламенті. Так у ст. 211 Виборчого кодексу зазначено, що у виборчому списку політичної партії чи блоку має бути не менше як 35 % жінок чи чоловіків. Враховуючи пропорційну виборчу систему із преференційними списками можна констатувати, що це є дієвим кроком щодо забезпечення паритетного представництва в парламенті за статевою ознакою.

Позитивним на нашу думку є досвід РП і щодо подолання диспропорційності регіонального представництва у Верховній Раді. Країна має бути поділена на виборчі округи, в яких будуть подаватися окремі окружні списки.

Політична практика показує, що незважаючи на загальноприйняту думку про те, що пропорційна система сприяє розвитку багатопартійності, а для транзитних суспільств необхідно навпаки зменшити кількість партій, найбільш оптимальною для посткомуністичних країн є пропорційна виборча система з високим обмежувальним бар'єром та преференційними списками. Використання такої системи протягом тривалого часу сформує таку партійну систему, за якої інтереси всіх виборців пропорційно будуть представлені в парламенті. І доказом цього є парламент Польщі який успішно сформував коаліцію та ефективно виконує покладені на нього функції, оскільки є політично структурованим.

Отже, виборче законодавство Польщі створює величезні можливості для реалізації громадянами як активного, так і пасивного виборчого права. Пасивне виборче право значною мірою реалізується через принцип самовисування шляхом подання списків «незалежних» кандидатів нарівні з кандидатами від політичних партій. При цьому в списку може міститися лише один кандидат, поданий виборчим комітетом, і лише в одному виборчому окрузі. Тож можна говорити про існування державної підтримки всіх охочих випробувати свої сили в боротьбі з партіями. Водночас рівень змагальності для партій і самовисуванців (через виборчі комітети) є однаковим.

Питання модернізації виборчої системи є дещо ширшим, ніж пошук механізмів, які дозволять функціонувати інституту виборів більш ефективно в контексті розвитку демократичного суспільства. Необхідно враховувати, що правляча еліта і суспільство по-різному ставляться до цього питання.

У кожній країні правила і процедури виборів є інструментом політичної боротьби, так званою «виборчою інженерією». Виборчі процедури можуть використовуватися для зменшення і навіть унеможливлення впливу громадян на результати вибору. У кожному суспільстві відбувається гостра боротьба за демократію, з одного боку (з боку народу), і обмеження її – з іншого (з боку влади). Цей процес нескінченний, оскільки він є діалектичним, а також вагомим рушієм суспільного прогресу [24, с. 217–218].

ВИСНОВКИ

Виборча система розглядається, як ключовий елемент дослідження, який суттєво впливає на організацію виборів та управління виборчим процесом. Відповідно до найбільш поширеного визначення під «виборчою системою» розуміють спосіб розподілу голосів на виборах між політичними партіями і окремими кандидатами.

Проаналізувавши підходи різних дослідників виборчих систем а також зважаючи на еволюцію становлення та специфіку функціонування виборчої системи для обрання парламенту в Республіці Польща та виокремлення позитивного досвіду для України, визначено за доцільне здійснення аналізу на основі типології у якій виділюються представницькі, мажоритарні, пропорційні, змішані виборчі системи а також їх підтипи.

Питання вибору системи формування представницьких органів є питанням політичної доцільності для країни, іншими словами – виборча система має досягати тих цілей, які ставляться її розробниками. Серед таких цілей – якнайповніша реалізація волі громадян в основі виборчого законодавства, забезпечення впливу на формування та реалізацію політики, ефективного функціонування системи органів публічної влади, перемоги суб'єктів, «під яких» впроваджено виборчу систему на наступних виборах, підвищення ефективності виборчого процесу, забезпечення представництва національних меншин в органах влади, зв'язку між виборцями та обраними депутатами, зміцнення кадрових ресурсів партій, піднесення їх авторитету, структурування парламенту, сприяння політичній структуризації суспільства тощо.

Аналізуючи польський досвід трансформації виборчої системи можна стверджувати, що після впровадження в 1991 р. в Польщі пропорційної системи виборів, вона зберігається і до сьогодення, лише зазначаючи деяких незначних змін, які стосуються саме виборчого бар'єру та виборчої формули підрахунки голосів виборців. Але якщо раніше в 69 округах обиралися кандидати в депутати за національним списком, то вже з 2001 р. вибори до парламенту

проводилися без національного списку в 41 окрузі. Виборче реформування проводилось паралельно з адміністративно-територіальною реформою та сприяло стабілізації партійної системи.

Завдяки подальшому впровадженню пропорційної виборчої системи з високим обмежувальним порогом для партій і коаліційних об'єднань, Польща досягла досить високого рівня політичної структурованості суспільства і, відповідно, парламенту. Визнанням досягнень Польщі у політичному та економічному реформуванні слід вважати її звступ до ЄС в 2004 р.

На сьогодні, парламент РП є двопалатним. Сенат (100 членів) обирається в ході голосування в одномандатних виборчих округах за мажоритарною системою. Сейм (460 депутатів) обирається в ході голосування у нерівних за розміром багатомандатних виборчих округах за пропорційною виборчою системою з відкритими преференційними виборчими списками. В цілому, територія РП поділена на 41 округ в яких обирається від семи до двадцяти депутатів, в залежності від кількості населення. Конституція РП та Виборчий Кодекс встановлюють п'яти відсотковий бар'єр для політичних партій і восьми відсотковий для блоків партій на національному рівні. За такої системи, мандати депутата отримують кандидати у порядку, в якому вони отримали кількість голосів за умови, що їх політична сила подолала виборчий бар'єр. Як виняток, виборчий бар'єр не стосується політичних сил які представляють національні меншини.

Що ж стосується виборів до парламенту, поза сумнівом, польський досвід міг би бути надзвичайно корисним для України, хоч навряд чи втілення «польського сценарію» в Україні дало б цілком тотожні результати. Позитивними вбачаємо наступні практики.

Впровадження диференційованого виборчого бар'єра для політичних партій та виборчих блоків як засіб стимулювання партійного будівництва та набуття партійною системою України більшої сталості. Оптимальним варіантом є збереження бар'єра у 3 % для політичних партій та збільшення його до 5% для виборчих блоків, що складаються не більш ніж з трьох партій, з підвищенням бар'єра на 1 % за кожен додаткову партію у виборчому блоці.

Вбачаємо, що позитивним кроком є синхронізація президентського та парламентського електоральних циклів. В умовах «розділеного правління» між президентською та парламентсько-прем'єрською вертикалями цей крок зумовлений необхідністю партійно-політичної консолідації виконавчої та законодавчої влади за допомогою паралельно-синхронного результату парламентських та президентських виборів; процесу творення парламентської коаліції.

З-поміж іншого, також варто наголосити на перспективності кроків, які уже запроваджено в українській виборчій практиці – постійна ротація парламенту, впровадження відкритого партійного списку з преференціями тощо.

Для подальших трансформацій, корисною вбачаємо практику державного фінансування парламентських партій, фінансових обмеження передвиборчих агітаційта. Особливо хочемо звернути увагу на процедурі, яка є альтернативою партизації виборів через можливість кандидатам висувуватися не лише від політичних партій, а й комітетів виборців (по суті висунування кандидата не через партійний список, а за попередньої підтримки громадськості).

Запропоновані зміни дозволять стабілізувати політичну систему України, підвищити легітимність законодавчої влади, забезпечать ефективність прийняття політичних рішень, належний рівень регіонального представництва в Верховній Раді України. Важливим наслідком удосконалення вітчизняного виборчого законодавства стало б формування інституту політичної відповідальності як політичних партій, так і окремих депутатів, а також посилення ролі виборця в процесах формування представницьких органів влади.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Агафонова Г. Еволюція виборчої системи Республіки Польща. *Політологічні записки*: зб. наук. праць. Луганськ, 2011. № 3. URL: <http://dspace.snu.edu.ua:8080/jspui/handle/123456789/907?mode=full> (дата звернення: 22.04.2024).
2. Безп'ятчук Ж. Сюрпризом польських виборів став «антиклерикал» Палікот. URL: <http://tyzhden.ua/World/32668/PrintView> (дата звернення: 02.05.2024).
3. Боринська О. Шляхи удосконалення політико-правового забезпечення виборчого процесу в Україні. *Наук. зап. Ін-ту політ. і етнонац. досл. ім. І. Ф. Кураса НАН України*. 2010. Вип. 6 (50). С. 119–128.
4. Бучин М. Порівняльний аналіз основних виборчих систем: проблема вибору оптимальної моделі виборчої системи для України у алані дотримання демократичних принципів виборів. *Українська національна ідея: реалії та перспективи розвитку*: [зб. наук. пр.]. Випуск 21 / НАН України, Інститут народознавства, Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича, Національний університет «Львівська політехніка»; [редкол.: Я. Ісаєвич (голова) та ін.]. Львів: Видавництво Національного університету «Львівська політехніка», 2009. 216 с.
5. Демократичний потенціал пропорційних виборчих систем / С. Конончук, О. Ярош, С. Горобчишина; Укр. незалеж. центр політ. дослідж. Київ: Агентство «Україна», 2009. 80 с.
6. Дем'янець В. Політична та соціально-економічна трансформація в Польщі у 90-х рр. *Людина і політика*. 2000. № 4. С. 29–34.
7. Збірник виборчих законів країн Центральної та Східної Європи. Вашингтон: Міжнародна фундація виборчих систем (IFES), 2002. 562 с.
8. Зеленько Г. Україна – Польща: політико-владні структури в умовах модернізації. *Людина і політика*. 2000. № 2. С. 28–34.
9. Зеленько Г. Яка виборча система потрібна Україні? *Політологічні та соціологічні студії*: виборчі процеси в Україні та постсоціалістичних країнах: зб. наук. праць / наук. ред. А. М. Круглашов. 2011. С. 61–73.

10. Зінчук М. Компаративний аналіз сучасних виборчих систем з відкритими списками. *Державно-управлінські студії*. Івано-Франківськ. 2019. С.15–21
11. Конончук С. Демократичний потенціал пропорційних виборчих систем. Київ: Україна, 2009. 80 с.
12. Конституційне право України / за ред. В. Ф. Погорілка. Київ: Наукова думка, 1999. 734 с.
13. Кочубей Л. Виборча система як передумова формування політичного класу сучасної України. *Наук. зап. Ін-ту політ. і етнонац. досл. ім. І. Ф.Кураса НАН України*. 2010. Вип. 6 (50). С. 26–37.
14. Кочубей Л. Виборчі системи як передумова формування політичної еліти. З досвіду України і Польщі. *Політичний менеджмент*. 2007. Спецвипуск. С. 197–205.
15. Кочубей Л. Категоріальне осмислення виборчих процесів. *Політичний менеджмент*. 2004. № 4. С. 32–41.
16. Кравченко В. Конституційне право України: навч. посібн. Київ: Атіка, 2000. 898 с.
17. Кресіна І., Ярош О. Реформування виборчої системи України: гендерні аспекти. *Вісник ЦВК*. 2007. № 2 (8). С. 45–52.
18. Лопата М. Політичні преференції на виборах до сейму в Малопольському і Підкарпатському воєводствах у порівнянні. *Гуманітарні візії*. 2017. Вип 3(2). С. 35–42.
19. Майданник О. Перспективи розвитку виборчої системи України. *Порівняльно-аналітичне право*. 2018. Вип. 3. С. 74–78
20. Михальченко М., Самчук З. Порівняльний аналіз європейських виборчих систем. *Наук. зап. Ін-ту політ. і етнонац. досл. ім. І. Ф.Кураса НАН України*. 2010. Вип. 6 (50). С. 267–286.
21. Мяловицька Н. Виборчі системи: досвід європейських держав. *Вісник Центральної виборчої комісії*. 2008. № 1 (11). С. 61.

22. Наливайко М. Парламентська виборча компанія 2012 року. Телевізійний аспект. *Теле- та радіожурналістика*. 2013. Вип. 12. С. 350–357. URL: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/Tir_2013_12_64.pdf (дата звернення: 22.03.2024).
23. Павлова Л. Реформування виборчої системи в контексті модернізації українського парламентаризму. *Гілея: науковий вісник: збірник наукових праць*. 2009. Вип. 20. С. 324–330.
24. Політична система і громадянське суспільство: європейські і українські реалії: монографія / За заг. ред. д.і.н., проф. А. І. Кудряченка. Київ: НІСД, 2007. 396 с.
25. Політологічний словник: навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. / за ред. М. Ф. Головатого та О. В. Антонюка. Київ: МАУП, 2005. 792 с.
26. Райковський Б. Сучасні моделі виборчих систем: проблеми теорії і практики. *Вісник Центральної виборчої комісії*. 2009. Вип. 1. С. 44–52
27. Романюк О. Виборчі системи посткомуністичних країн: проблема раціональності в контексті демократичного транзиту. URL: <http://www.politik.org.ua/vid/magcontent.php3?m=1&n=74&c=1751> (дата звернення: 02.05.2024).
28. Романюк А. Порівняльний аналіз політичних інститутів країн Західної Європи: монографія. Видавничий центр ЛНУ імені Івана Франка. 2007, 391 с.
29. Ромців О., Макієвич Л. Виборчі системи: переваги, недоліки, пошуки оптимальних варіантів. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка»*. Серія: «Юридичні науки». 2023. № 3 (39). С. 281–288.
30. Рибачок С. Еволюція виборчої системи Республіки Польща: причини та наслідки. *S.P.A.C.E.* 2017. № 3. С. 35–39.
31. Рибачук М. Райковський Б. Аналіз концепцій сучасних моделей виборчих систем. *Політичний менеджмент*. 2009. № 3. С. 45–54.
32. Савчук В. Виборчі системи Республіки Польща та України: практика, перспективи. *Порівняльно-правові дослідження*. 2009. № 2. С. 96–101.
33. Струтинський В. Україна і Польща на шляхах. *Віче*. 2004. № 9. С. 115–128.

34. Харченко Л. Виборча система Республіки Польща: досвід для України. *Стратегічні пріоритети*. 2007. № 3. С. 35–40.
35. Чупрін Р. Трансформації виборчих систем в країнах Європи у 1992–2022 роках: кількісна методика вимірювання. *Політикус*. 2023. № 2. С. 67–72.
36. Шаповал В. Конституційне право зарубіжних країн: академічний курс. Київ: Юрінком Інтер, 2018. 464 с.
37. Юридична енциклопедія: в 6 т. / ред. кол. : Ю. С. Шемшученко (відп. ред.) та ін. Київ : Українська енциклопедія, 1998. Т. 1 : А–Г. С. 361–362.
38. Bogdanor V., Butler D. Introduction – In: *Democracy and Elections. Electoral Systems and Their Political Consequences*. Cambridge: Cambridge UP, 1983. 250 s.
39. Duverger M. *Political Parties: Their Organization and Activity in the Modern State*, North, B. and North R., tr. New York: Wiley, Science Ed., 1963. 345 s.
40. Katz R. *A Theory of Parties and Political Systems*. Baltimore: Johns Hopkins University Press, 1980. 278 s.
41. Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z 2 kwietnia 1997 roku. URL: <http://www.wos.net.pl/konstytucja-rzeczypospolitej-polskiej.html> (дата звернення: 02.03.2024).
42. Lijphart A. *Electoral Systems and Party Systems: A Study of Twenty-Seven Democracies 1945–1990*. Oxford: Oxford University Press, 1994. 317 s.
43. Mała Konstytucja z 17 października 1992 roku. URL: <http://www.wos.net.pl/malakonstytucja.html> (дата звернення: 22.04.2024).
44. Ordynacja wyborcza do Sejmu Rzeczypospolitej Polskiej i do Senatu Rzeczypospolitej Polskiej. URL: <http://www.sejm.pl/prawo/nowaord/kon11.htm> (дата звернення: 12.05.2024).
45. Państwowa Komisja Wyborcza. URL: <http://pkw.gov.pl> (дата звернення: 02.05.2024).
46. Postanowienie Prezydenta Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 6 sierpnia 2019 r. w sprawie zarządzenia wyborów do Sejmu Rzeczypospolitej Polskiej i do Senatu Rzeczypospolitej Polskiej. URL:

<https://isap.sejm.gov.pl/isap.nsf/DocDetails.xsp?id=WDU20190001506>

(дата

звернення: 12.04.2024).

47. Reynolds, A., Reilly B. The International IDEA Handbook of Electoral System Design. Stockholm: International Institute for Democracy and Electoral Assistance, 2005. 242 p.

48. Kodeks wyborczy: Ustawa z dnia 5 stycznia 2011 r. URL: chrome-extension://oemmndcblboiebfnladdacbfmadadm/http://isap.sejm.gov.pl/Download?id=WDU20110210112&type=3 (дата звернення: 02.04.2024).

49. Wybory do Sejmu i Senatu Rzeczypospolitej Polskiej 2023. *Wyniki wyborów do Sejmu RP.* URL: <https://sejmsenat2023.pkw.gov.pl/sejmsenat2023/pl/sejm/wynik/pl> (дата звернення: 22.03.2024).

50. Wybory parlamentarne odbędą się 15 października 2023 r/ URL: <https://www.prezydent.pl/aktualnosci/wydarzenia/wybory-parlamentarne-odbeda-sie-15-pazdziernika-2023-r,73017> (дата звернення: 02.03.2024).